

Vajda Mihály

A másik Pándi

Pándi Pál: *Teherpróba*

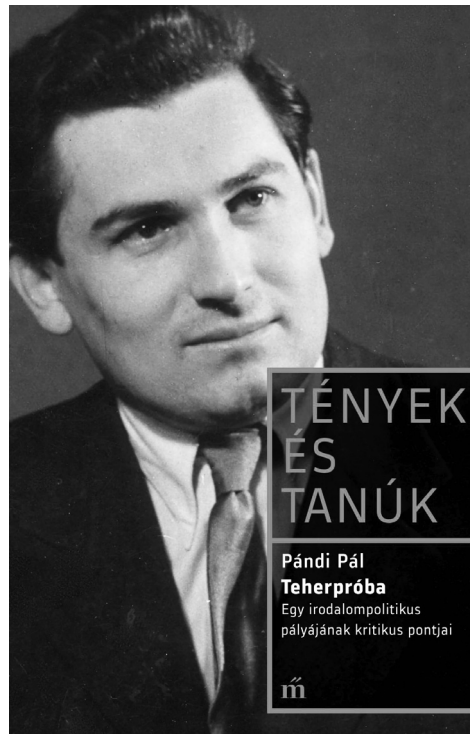
Egy irodalompolitikus pályájának kritikus pontjai.
(Tények és tanúk.)

Szerkesztette Schmal Alexandra
és Kardos András. Budapest,
Magvető, 2022.

„Ezt a könyvet! Pándi Pál soha nem adta volna ki.”
„[E]nnek ellenére mégis miért jelenik meg”? „[A]
világon senkire nem tartozik, hogy apa és fia viszo-
nya miként alakult, hiszen, lévén a fiú túlélte apját,
így csak egyoldalú, igazságtalan, akaratlanul is a túl-
élő fölényének tudatával írt szöveg születhet.”²

Az olvasó tudja, ha másért nem, mert a könyvben
közölték vele: ezt a könyvet válogatta, szerkesztette
és előszavazta Kardos András, s az előszónak már
az első oldalán kiderül, hogy nevezett Kardos And-
rás Pándi Pál fia; s az olvasó felteszi magának a kér-
dést, hogy mindezek után a fiú mégis miért adta ki
ezt a könyvet, amelyet apja soha nem adott volna
ki. Az az olvasó, aki én vagyok, Pándi Pállal soha
nem találkozott, Kardos András viszont egyike leg-
jobb barátainak. Miért nem tettem fel Andrásnak
soha a kérdést, hogy ezt az „egyoldalú, igazságtalan,
akaratlanul is a túlélő fölényének tudatával írt szö-
veget” minek tette bele a kötetbe? Bosszút akart
állni azért, hogy apja nem egyszerűen politikailag
elutasította fiának a kádárizmussal szemben elfog-
lalt ellenzéki álláspontját, hanem ezt az álláspontot
morálisan is elítélte? „Többször használta vita köz-
ben a *tükör* metaforáját, vagyis azt, hogy ő másnap
reggel is tükörbe tud nézni. Ennek a metaforának
[...] kettős értelme volt: egyfelől apám hitét fejezte
ki saját álláspontjának *moralitásában*, másfelől vi-
szont a tükörrel azt is sugallta, hogy a másik (jelen
esetben én) nem morális állásponton van.”³ Nagyon
jól ismerem a barátomat, esze ágában sem volt már
régén halott apján bosszút állni.

Nem erről van szó. Ha a Történeti Hivatalban
fellelt dokumentumok csak azt bizonyították volna,
amit Kardos mindig is tudott, hogy ugyanis Pándi
Pál (András életében) ellenforradalomnak tekintet-
te az '56-os forradalmat, s ezért valószínűleg elítélte
hőn szeretett fiának álláspontját, amely szerint '56
igenis forradalom volt, s a Kádár-rezsim egy dikta-
túra, amelyben az igazságot kimondani nem lehet;

azt sem, hogy az '56-os forradalom forradalom volt,
amely szembehelyezkedett a szocializmus építésé-
nek nevezett kemény diktatúrával, amely minden
volt, csak nem a proletariátus diktatúrája, s szem-
behelyezkedett az országot elnyomó Szovjetunió-
val, amely nem barátja volt Magyarországnak és a
többi, ugyancsak a szocializmust építő kelet-közép-
európai országnak, hanem igenis az azokat elnyo-
mó nagyhatalom – jóllehet, Kádár Magyarországnak
sokkal több volt kimondható, mint a szövetséges or-
szágok többségében; szóval, ha a dokumentumok
csak azt bizonyították volna, amit Kardos felnőtt
fejjel mindig is tudott, hogy apja a fennálló rezsim
erős bástyája, állandóan éberrel figyeli a rendszert
gyengítő, netán támadó jelenségeket, ahogy ő maga
mondta, egyfajta „örjáratot” folytat, akkor bizonyá-
ra esze ágában sem lett volna kiadni politikai szö-
vegeit, talán még a vészkorszakban írt töredékes
naplóját sem, amely Kardos András szemében ön-
magában talán későbbi kemény dogmatizmusának

magyarázatául szolgálna, mert a totális emberi kiszolgáltatottság megéléséről, a magyarságból kitaszított zsidó határélményének egész életre kiható borzalmáról szól. Jóllehet, a „napló nélkül érthetetlen apám élete és halála”.⁴

A totális emberi kiszolgáltatottságot magam is megéltem; ez az életre szóló élmény kergette a kommunisták karjaiba a vészkorszakot túlélő zsidókat, hiszen a kommunisták szájából harsogott a leghangosabban a „minden ember egyenlő” jelszava; de a túlélő zsidók nagy része észrevette, hogy már az épülő kommunizmusban sem egyenlő minden ember, hiszen egyesek „még egyenlőbbek” (George Orwell). Magam is ez utóbbiak közé tartoztam – azok közé, akik észrevették, hogy ő ugyan egyenlő, de mások még egyenlőbbek –, s nem tartott sokáig, hogy előbb kiábrándultam belőle, majd lassacskán szembe is fordultam az „állatfarmmal”.

Hogy Pándi Pál miért nem ezt az utat járta, tulajdonképpen erről szól a *Teherpróba*. Mondjam azt, hogy a Történeti Hivatalban az apja szövegeit, illetve az apjáról szóló szövegeket olvasván értette meg Kardos András a „másik Pándit”. Azt az embert, akit egész életében az „Auschwitz-szindróma” mozgató. Ezt tulajdonképpen csak a kötet másik fontos zsidója, Pándinak furcsán barátja vette észre: Aczél György. „Ennek a sérült, zsidókomplexusokkal birkózó embernek minden vágya egy olyan közösség volt...”⁵ Mindegy is, hogy milyen közösség: a „zsidókomplexusok”, ez a fontos. Csak azt ne higgye valaki, hogy ez a Történeti Hivatal anyagából derült ki. A „zsidókomplexust” nem volt nehéz kitalálni, a strasshofi napló ehhez nem is volt szükséges. Még csak arra sem volt szükség, hogy valaki közel kerüljön Pándihoz. De hogy a „zsidókomplexusok” miféle furcsaságokhoz vezettek Pándi életében, azt kitalálni nem lehetett. Ehhez volt szükség az anyagokra. S ezeknek az anyagoknak a megismerése készítette, szinte kényszerítette fiát, hogy összeállítsa és kiadassa ezt a könyvet.

„A belügyi aktákból ugyanis kiderült, hogy Pándi Pál, az én apám, Aczél tanácsadója, vezető kulturális politikus, Kádár fenntartás nélküli híve, marxista irodalomtörténész 1956-ban, a forradalom alatt a *Szabad Nép* munkatársaként több vezércikket közölt abban a bizonyos tíz napban a forradalom híveként, Nagy Imre kormányának támogatójaként.”⁶ Hogy Pándi a Rákosi-korszakban is a rendszer rendíthetetlen híveként viselkedett, én ezen sem csodálkozom. (András viszont nem tudhatta: még nem élt.) A legtöbb olyan zsidó, aki a vészkorszak következtében óhatatlanul komplexusokkal birkózott, jó ideig nem vette, nem akarta észrevenni, hogy mi történik körülötte. Tisztelet azoknak a zsidóknak,

akik – akár voltak komplexusaik, akár nem – nem dőltek be a kommunistáknak. Pándi persze nemcsak a szemét hunyta be; akkori órhelyén, az Eötvös Collegiumban tett is valamit. Odafigyelt. Részt vett abban a processzusban, „amely némelyeknek a kollégiumból való eltávozásához” vezetett. Többek között Lator László, Hankiss Elemér, Németh G. Béla is ekkor kényszerült távozásra. És Pándi képes volt még 1986-ban is ilyen eufemisztikusan beszélni a kirúgásokról: „...az akkori időszak politikai viszonyainak [...] keményebb huzata, nyersebb hangulata bizonyára a mi stílusunkban is jelen volt. De nem arról volt szó, hogy olyanokat bíraltunk, akiket nem kellene bírálni, akiket nem lehetne bírálni.”⁷ Voltak persze olyanok, akik zsidókomplexusuk eredményeképp még rémesebb dolgokat műveltek. Kardost azonban már ez is megdöbbenetette. Nem pusztán azért, mert rémesnek tartotta apja akkori működését, hanem mert sem apjának Rákosi-korszakbeli viselt dolgairól, sem a forradalom alatti ténykedéséről *semmit sem tudott. Nem tudott a másik Pándiról.* Számára apja, akivel késhegyre menő vitákat folytatott, Aczél György tanácsadója volt, aki még azt sem árulta el neki, hogy „főnökét” sok esetben határozottabb, keményebb állásfoglalásra buzdította a párt ideológiájával szemben kritikusan felépő értelmiségiek ellen.

Azt azonban még mindig nem mondtam el, miért érzem úgy magam is, hogy a fiú nem tehetett mást, mint hogy megmutassa apja viselt dolgait. Akkor is, ha – idézem Kardost – „imádtam az apámat, és ez mind a mai napig tart, harmincnégy évvel a halála után is.”⁸ Bátor és tisztességes mondat, mindazok után, hogy a tükörmetafora fejre állt. A Történeti Hivatal vonatkozó anyagait elolvassán ugyanis világgossá vált András számára, hogy szemben vele, Andrással, apja, Pándi volt az, aki nem nézhetett volna a tükörbe. Mert ott... Nos: „'58. június 16.: kivégzik Nagy Imrét, kivégzik Gimes Miklóst, akinek apám ugyan nem barátja, de eszmetársa a forradalom alatt. A per idején Pándi Király Istvánnal együtt a népi írókról szóló határozaton dolgozik Aczél és az MSZMP KB mellett működő Kulturális Munkaközösség megbízásából, amelynek '57 óta tagja. Eddig követhetők voltak számomra életének nagy kanyarjai – üldözés, sztálinizmus, forradalom. Ám azt gondolom, bár ezt semmiféle empirikus adat nem támasztja alá: 1958. június 16. éjszaka *mindent magába sűrít és megváltoztat egyszerre.* Apám talán már este tudta, amit az újság csak másnap írt meg: a forradalomban általa követett Nagy Imrét kivégezték, és kivégezték az apámmal egyívású, »egysorsú« Gimes Miklóst is. Hogyan lehetséges másnap tovább szolgálni a megtorlás rendsze-

rét, hogyan lehetséges részt venni a terror »konszolidációjában«, *hogyan lehetséges tovább élni, binni, dolgozni?!*⁹

Hát nem egykönnyen, az bizonyos. „Sugárzott belőle a reménytelenség.” „Nagyon zárt világban élt” – mondotta először itt olvasható interjújában Aczél.¹⁰ Talán tudta, hogy miért. Megeshet (dokumentum erről nem találtatott), hogy valahogy az ő segítségével került el Pándi, ha nem is feltétlenül Gimes, de Litván György, a nékoszos Kardos László, Mérei Ferenc, Ádám György sorsát. Pándi '56 november végén Király István (!) emlékezete szerint magányos, rosszkedvű. „Ugyanakkor viszont ott ül abban a lakásban(?), ahol ez a csoport [az említettek, akik valamennyien börtönbe kerültek, és Gimes, meg az emigrált Molnár Miklós] a radikális ellenállást szervezi.”¹¹

A többi néma csend.

Egyoldalú, igazságtalan, akaratlanul is a túlélő fölényének tudatával írt szöveg? Hát nem! Ezt a könyvet Kardos Andrásnak igenis ki *kellett* adnia.

JEGYZETEK

¹ Pándi Pál, *Teherpróba. Egy irodalompolitikus pályájának kritikus pontjai.* (Tények és tanúk) Szerkesztette Schmal Alexandra és Kardos András. Budapest, Magvető, 2022.

² Uo., 8.

³ Uo., 10.

⁴ Uo., 12.

⁵ Uo., 555.

⁶ Uo., 6.

⁷ Uo., 576.

⁸ Uo., 8.

⁹ Uo., 33.

¹⁰ Uo., 557, 559.

¹¹ Uo., 40.

Ukrajnai haszid történetek

ÉLŐ HALOTTAK

Nagy csata dúlt Ukrajna síkságain. A grúzok megtámadták a szabadon élő ukrajnai parasztokat, és igájuk alá akarták őket hajtani. A földművelő ukrajnai azonban szerette szabadságát, és inkább feladta magát, minthogy rabszolga módra tengesse életét. Akkoriban a nép teljes egyetértésben élt a zsidókkal, így érthető, hogy a grúzok támadásánál ők is a védők sorában harcoltak. A nagy csatát megnyerték. De sok, nagyon sok vérbe került. A grúzok futva menekültek, de ez a győzelem nagy áldozatokba került. Különösen Smichovicbe nem volt olyan család, melynek ne lett volna halottja.

Sok hulla fedte már hetek óta a csatateret. A pestis fekete szárnyakon közeledett és nem volt senki, ki a temetetlen holttesteket eltakarítsa.

Egy paraszt járkált a holttestek között.

Fiát kereste. El akarta temetni. Épp lehajol egyhez, mert azt hitte, hogy az a fia, mikor hirtelen hangot hall. Körülnéz. Nem lát senkit. Csak halottak vannak körülötte. Halva feküsznek már egy hete.

Remegett a félelemtől, mikor a holttest felől azt hallotta: „Smá jiszoel”. A paraszt tisztán kivette, hogy ez nem volt amolyan emberi szó. Így csak az angyalok, vagy szellemek beszélnek. A halálfélelem erőt adott agg lábainak és elkezdett futni a falu felé, őt is megszólították ...

Nagy izgalom támadt a faluban. Összegyűltek és kiindultak a halálmezőre, ahol az öreg paraszt szerint feltámadtak az elesett hősök.

A falu szent életű zsidó rabbija, Jesáje, ahogy meghallotta ezt, a nép után ment kifelé.

Tényleg úgy volt, ahogy az öreg paraszt mesélte. Mindjárt, amint kiérkeztek, hallották a beszélgetést, de félelmükben elfutottak. Egyedül az öreg Jesáje maradt ott beszélgetni a holt hősök szellemeivel.

Egy hang szólalt meg:

– Nem! Nem halok meg! Még élni akarok és Istent dicsőíteni.

Majd egy másik:

– Nem a holtak dicsérik Istent és nem azok, kik sötétségbe szállnak.

Jesáje rabbi leborult a földre és imádkozott.

A nép messziről figyelte. Minél tovább imádkozott, annál kevesebb hang hallatszott a csatamezőn.

A szentéletű Jesáje imájával felsegítette a vergődő lelkeket a Tiszta Lelkek csarnokába.

És a harcmezőn ismét csendes lett minden.

Ukrajnai haszid történetek

A BESZÉLŐ CSECSEMŐ

Tit pásztorvezér közeledett a faluhoz.

A zsidók rémülten látták, hogy a parasztok gyülekeznek és várják a pásztorokat. Egyesülni akartak. Reszkető félelmükben a templomba menekültek. Tömve, zsúfolva volt a templom ványadt arcú, beesett szemű üldözöttekkel, kik mint felvert vadak, rettegve várták a kopóhadat.

Marianka, a falu legszebb zsidó asszonya utoljára érkezett a templomba, keblén fehérbe bugyolált apróságot szorongatott. Kis picikéjének pufók arcát nézte, és kacagott aranyosan, ha a kicsike mosolygott, gügyögött. Csak egy anya tud így nevetni. Le-lehajolt hozzá, és friss ajkát lecsókolta.

Mindenki saját gondolataival volt elfoglalva. Saját életével. Az élet Hisz oly balsors az ő életük. De az élet mégis élet. Lélegzetet vehetnek, ha csak titokban is.

A csendben csak szorongó és félelemtől fuldokló lélegzés és halk imamorzsolás zsong végig. Ekkor hirtelen gyermeksírás hallatszott. A szép Marianka gyermeke sírt. A mosolyt gügyögő ajkocská lekonyult, legörbült és elkezdett sirni. Marianka csitítgatta, csak anyáktól ismert titkos szavakat sugdosott az apró rózsás fülekbe, de mit sem használt.

Az üldözöttek szemeiben bőszen fény gyuladt.

Hisz ez elárul bennünket – ordítá egyik – Marianka!

Csitítsd el gyermekedet, különben mind elveszünk!

A szegény asszony minden tagjában reszketett. Nem tudta, mitevő legyen. Ekkor hirtelen csoda történt.

A gyermek megszólalt. A piciny kis ajkak mozogtak, de a hang valahonnan felülről jött.

– Balgák! Nem látjátok, Isten szelleme köztetek lebeg!

Elnémultak a csodás hangtól. A varázsos szavak tovább gyöngyöztek a kicsike ajkairól. „Ha isten velünk, ki bánthat bennünket.”

A vékony csilingelő hangocská a legvadabbat is ellágyította. Sírtak és nem féltek már a pásztoroktól. Hadd tudják meg, hol vannak, hisz Isten oltalmazza őket.

Nagy lárma hallatszott az utca felől. A fellázadt pásztorok.

– Hol vannak a zsidók? – hallatszott Tit vezér dörgő szava.

– A templomba menekültek – volt a válasz. A vezér a templom felé fordítá lovát, és odalépdelt. A nehéz vaspántos tölgyajtó kinyílt s a pásztorvezér belovagolt a templom közepéig. Vadul nézett körül. A zsidók ijedten húzódtak egymás háta mögé.

– Meghaltok mind – ordítá.

Most megszólalt a gyermek.

– Meghaltok mind: Kicsoda? Mi vagy te? Én azt mondom, te is meghalsz, mi pedig majd, ha Isten akarja!

A pásztorvezér ijedten nézett körül, nem csalják-e meg.

De hisz saját szemeivel látja: a csecsemő beszél.

– Hát mit gondoltál, kevély féreg? Azt hitted, örökké élsz? – hangzott a csecsemő ajkáról.

Tit rámeresztette szemeit a gyermekre. Már kihúzta szablyáját hüvelyéből, hogy kettéhasítja, mikor a szép Marianka zokogva nyomta keblére kis csodavirágát.

A pásztorvezér lecsüggeszté fejét szomorúan. Visszadugta szablyáját hüvelyébe, és kifelé indult.

– Itt nem bántunk senkit – mondta odakint tompa hangon. És anélkül, hogy valakinek hajszála görbült volna meg, a pásztorhad átvonult a falun.

A templom felől énekhang hallatszott. A megmenekültek hálazsolozsmája zengett az ég felé.